

Наукова хроніка. Міжнародна наукова конференція «Великий терор 1937–1938 рр. : жертви та виконавці» (27–28 вересня 2018 р., Полтава)

27–28 вересня 2018 р. у Полтавському національному педагогічному університеті імені В.Г. Короленка відбулася помітна подія у науковому житті – Міжнародна наукова конференція «Великий терор 1937–1938 рр.: жертви та виконавці». Її проведення було ініційоване кафедрою історії України ПНПУ (зав. кафедри проф. Л.Л. Бабенко), а її співорганізаторами виступили поважні державні й громадські наукові установи – Інститут історії України НАН України, Головна редакційна колегія науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією», Національна спілка краєзнавців України. Науковий форум проходив у рамках державних заходів відзначення 80-річчя початку масштабної масової кампанії репресій громадян, організованої сталінським радянським керівництвом проти реальних і уявних «ворогів народу».

Великий терор увійшов в історію як час нищення української еліти, руйнування соціальної структури українського суспільства, його традиційних цінностей, деформації суспільної свідомості та національної пам'яті. Стартом Великого терору вважається оперативний наказ НКВС СРСР № 00447 «Про репресування колишніх куркулів, карних злочинців та інших антирадянських елементів» від 30 липня 1937 р., а його закінченням ухвалення постанови ЦК ВКП(б) і Раднаркому СРСР «Про арешти, прокурорський нагляд і провадження слідства» 17 листопада 1938 року. Разом з тим варто зауважити, що характерною ознакою радянської дійсності в Україні було перманентне здійснення репресій, починаючи з встановлення радянської влади й «червоного терору». Дослідженням проблем Великого терору сьогодні займаються як фахові історики, так і краєзнавці на місцях, що дозволяє зміцнити методологічну базу наукових пошуків, розширити їхній тематичний спектр, посилити персоналізацію процесів історичного минулого, з'ясувати та виокремити нові актуальні питання й тенденції в галузі вивчення історії радянської доби.

Конференція у Полтаві об'єднала більше 70 науковців з Києва, Харкова, Одеси, Ніжина, Сум, Краматорська, Кривого Рогу, Кременчука, Полтави, а також зарубіжних учених. Зокрема участь у її роботі взяли Франсуа Джінджан, професор Університету Парижа 1 Пантеон-Сорбонна (Франція), Олена Барсук, доцент Мозирського державного педагогічного університету (Білорусь), Ірина Романова, професор Європейського гуманітарного університету (м. Вільнюс, Литва), Даріана Блохин, професор, член-кор. УВАН (м. Мюнхен, Німеччина) та ін. Інтерес до конференції був зумовлений науковим і суспільним значенням основних проблем й напрямків обговорення. Її організатори запропонували зосередитися навколо таких питань як: Великий терор 1937–1938 рр. в історіографії та архівних документах, механізми Великого терору та колективна пам'ять, Великий терор у персоналістичному та регіональному вимірах жертв і виконавців.

На пленарному засіданні авторитетні вчені зосередили увагу присутніх на ключових проблемах і завданнях, що очікують свого висвітлення для України і зарубіжжя. Так Франсуа Джінджан у виступі «Перспективи популяризації досліджень з історії України у Європі» наголосив, що в інших країнах громадськість недостатньо обізнана з реальною картиною політичного життя в Україні за сталінської доби. Зокрема він зацікавився причинами й перебігом репресій українських археологів, їхніми долями та науковою спадщиною. Феномен Великого терору і його наслідки, на думку вченого, могли б пояснити нинішній стан українського суспільства, зробити його зрозумілішим для західних суспільств. З цією думкою цілком солідаризувалися учасники конференції. Логічним продовженням порушеної теми стали основні маркери доповіді знаного вченого, професора Ю.І. Шаповала. Означивши тему «Україна в добу Великого терору: відоме і невідоме», він комплексно охарактеризував здобутки вітчизняних дослідників, які в основному дають

відповіді на болючі питання характеру, спрямованості репресій, демографічних втрат, специфіки діяльності головних виконавців політики державного терору – радянських органів держбезпеки.

З великим інтересом учасники вислухали доповідь канд. істор. наук, старшого наукового співробітника відділу історії державного терору радянської доби Інституту історії України Р.Ю. Подкура «Історіографія Великого терору: динаміка, основні тенденції вивчення». Присутніх зацікавили порівняльний аналіз інтерпретацій Великого терору в українській та російській історіографії, нові видавничі проекти відділу, документальні збірники, які вийшли упродовж кількох останніх років. Загалом науковці Інституту історії досить широко представили наукові здобутки у різних тематичних напрямках. Так відомий дослідник Великого терору С.А. Кокін висвітлив досвід вивчення в Україні «Польської операції» НКВС. Згадана операція була яскравим прикладом цілеспрямованого формування так званих «національних напрямків» репресій, спрямованих проти окремих етнічних груп в Україні. Цікаві інтерпретації й погляди на сталінську практику боротьби проти «ворогів народу» та їх відображення в історіографії запропонували білоруські вчені. В. Кохнович проаналізував сучасну білоруську історіографію, головні її складники, особливості джерельної бази, яка зумовлює повноту вивчення Великого терору в Білорусі. «1937 год в Беларускай ССР» – таку назву мала доповідь І. Романової, яка чітко структурувала спільне й відмінне у здійсненні політики терору в Білорусі та Україні.

Емоційним, насиченим цікавими фактами був виступ доктора істор. наук, проф. О.О. Нестулі на тему «З історії народження проекту «Реабілітовані історією». Він оцінив багатотомні науково-довідкові видання «Реабілітовані історією» в областях України, АР Крим, містах Києві і Севастополі як надважливі результати спільної роботи сотень науковців, об'єднаних спільною метою, наголосивши, що цей проект був одним з чинників формування національної пам'яті українців, деміфологізації радянської історії. Вчений нагадав присутнім, що біля витоків проекту стояли видатні організатори української науки Голова національної спілки краєзнавців України, академік

П.Т. Тронько та канд. істор. наук, старший науковий співробітник Інституту історії України Ю.З. Данилюк.

Значне місце в обговоренні займали й проблеми пам'яті про Великий терор у суспільстві. Доктор істор. наук, проф. А.М. Киридон, зупинившись на теоретичних підходах до формування явища колективної пам'яті, констатувала, що пам'ять про «Великий терор» формувалася як суспільно-політичними реаліями, так і відповідним конструюванням національної візії історії в суспільній свідомості. Дослідниця виокремила кілька періодів, комплекс подій всередині яких впливав на формування пам'яттєвих смислів, характеру комеморативних практик в українському суспільстві. У цьому ж контексті цікавий підхід запропонувала білоруська дослідниця О.Є. Барсук, аналізуючи «Фактори формування історичної пам'яті на локальному рівні в умовах сталінського тоталітарного режиму».

На секційних засіданнях учасники порушили цікаві й значущі проблеми, які стосувалися механізмів здійснення Великого терору серед різних соціальних верств, його персонального і регіонального вимірів. Аналіз діяльності виконавців терористичних технологій прозвучав у доповідях В.А. Золотарьова, О.Г. Бажана, Л.Л. Бабенко, О.В. Лисенко, К.В. Кузіної та ін. Репресовані фахівці аграрної галузі, селянство стали предметом уваги проф. Н.Р. Романець, проф. М.А. Якименка, проф. І.В. Козюри. Репресії духовенства знайшли відображення у доповідях О.А. Гури, В.О. Оліцького, Л.О. Дудки, В.В. Сергієнко та ін. Невичерпною залишається тема відновлення життєвого шляху й діяльності окремих репресованих діячів та цілих установ і їхніх колективів (Д. Блохин, І.М. Петренко, С.М. Шевчук, С.Ю. Сезін, Г.Т. Капустян та ін.).

Важливим складником програми наукової конференції стала тема наукового потенціалу неопублікованих архівних документів та методика й методологія їх залучення до наукових досліджень Великого терору. Динаміки й глибокої фаховості обговоренню питання надала участь у роботі конференції співробітників архівних установ – Галузевого державного архіву Служби безпеки України (ГДА СБУ) з Києва та Полтави, Державного архіву Полтавської області (останні підготували виставку документів з фондів

Державного архіву Полтавської області, які розкривають перебіг подій Великого терору на Полтавщині). Жвавий інтерес учасників викликала доповідь на пленарному засіданні заступника директора ГДА СБУ в м. Києві А.В. Хромова. Він не лише ознайомив з можливостями забезпечення перспективних напрямків дослідження Великого терору архівними документами, але й розповів про структуру архіву, його основні фонди, правові засади його функціонування та використання інформації громадянами й дослідниками, відповів на численні запитання. Досвідом спільної роботи з науковцями та музейниками поділилися співробітники архіву Управління СБУ в Полтавській області. До речі,

цей досвід був відзначений А.В. Хромовим як один з кращих в Україні, про що свідчить велика кількість опублікованих праць на основі архівних документів спецслужб.

Робота Міжнародної наукової конференції «Великий терор 1937–1938 рр.: жертви та виконавці» тривала два дні й широко висвітлювалася в засобах масової інформації Полтавщини. За матеріалами виголошених доповідей буде опублікований збірник наукових статей, розрахований на науковців, аспірантів, студентів, а також широке коло читачів. Учасники конференції були одностайними в оцінці плідності наукових дискусій, обміну думками, новими ідеями.